

COOPERACIÓ PER A QUIN DESENVOLUPAMENT?

Els desafiaments del segle XXI: envers una nova lògica en les relacions Nord-Sud

Miriam Lang

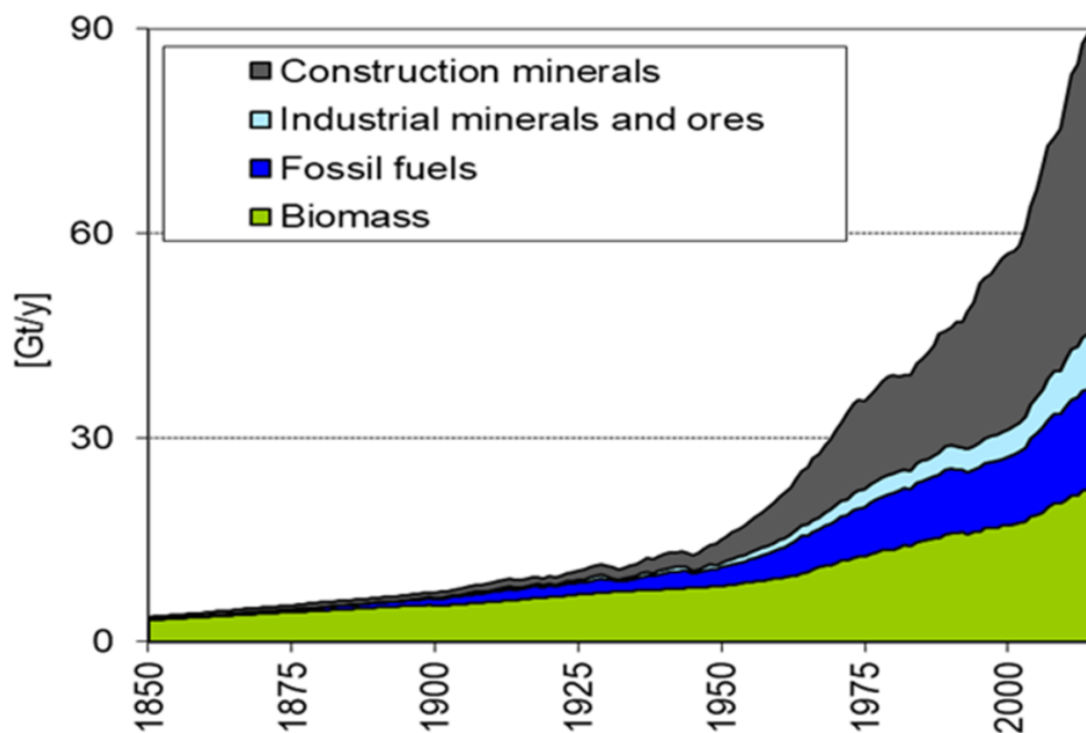
Il·lustració: [Hansel Obando](#)

L'era del desenvolupament va reordenar el món posteriorment a la Segona Guerra Mundial, dibuixant una geografia dividida entre països "desenvolupats" i "subdesenvolupats", o pobres. Encara que el concepte "desenvolupament" va existir anteriorment, es va tornar hegemònic quan el govern dels Estats Units, nova potència mundial en aquella època, el va col·locar en el centre de la seva política internacional el 1949. L'Organització de Nacions Unides no només es va crear per evitar futures guerres, sinó també per promoure el desenvolupament en aquelles dues tercers parts del món, sobretot del Sud geopolític, que van ser catalogades com a "subdesenvolupades" en aquell moment. Va ser l'època de la declaració dels drets humans i de la creació del sistema financer internacional de Bretton Woods. Als països industrialitzats, es va generalitzar el consum de masses i va aparèixer l'Estat del benestar. Van ser dècades en què un vigorós creixement econòmic va atenuar el conflicte de classes. Per tot això, fins avui dia, el discurs dominant equipara amb tanta facilitat el creixement del Producte Intern Brut amb el benestar social de les persones. Els anys entre 1950 i 1975 apareixen com una mena d'època daurada que marca un estat ideal de societat. Als països del Nord geopolític, s'ho enyora, ara que l'austeritat neoliberal el va desmuntar. En els diferents Suds, on mai no va arribar a materialitzar-se o només molt efímerament, s'hi desitja arribar, precisament arran de la gran promesa de

desenvolupament. La promesa fal·laç que qualsevol societat del món pot assolir el mateix nivell de consum, de serveis públics, de relativa democràcia, com van existir en aquella època en alguns països del Nord.

El desenvolupament sempre va ser una promesa fal·laç

És en aquest mateix període que el creixement econòmic accelerat dels països industrialitzats va conduir a la sobreexplotació exponencial de tots els recursos biofísics del planeta en només set dècades. Com il·lustra el següent gràfic, l'extracció de materials de tot tipus que es va realitzar des de la revolució industrial fins a 1950, quan inicia aquesta "era de desenvolupament", no es compara en absolut amb el seu creixement exponencial posterior. Encara que, per descomptat, la revolució industrial va establir les bases per a aquest procés.

Elaboració: Christoph Görg, University of Natural Resources and Life Sciences, Viena. És el que Will Steffen i els seus col·legues han anomenat la Gran Acceleració [1]. Un increment realment vertiginós del (sobre-)ús de les bases materials que fan possible la vida humana al planeta, i de tots els efectes contaminants i destructius associats. Aquests materials, per exemple el petroli, s'extreien de països del Sud geopolític o perifèrics, però es consumien sobretot en els grans centres del sistema-món capitalista. Les noves regles de l'economia-món van establir relacions d'intercanvi profundament desiguals, tant en termes ecològics com econòmics, com van assenyalar els teòrics de la dependència. Quant al benestar social, aquest creixement econòmic accelerat en els centres capitalistes va donar lloc a resultats molt dispersos en diferents parts del món. Ens ha empès cap a nivells escandalosos de desigualtat. Avui dia, podem afirmar que el creixement econòmic és el principal impulsor tant de la destrucció ecològica com de la desigualtat social.

Fins ara, continua sent hegemònica aquella apreciació del desenvolupament que l'associa estretament al creixement econòmic, expressat en el producte interior brut —malgrat la greu crisi ambiental aguda que vivim, i dels múltiples intents de resignificar el desenvolupament (desenvolupament humà, desenvolupament sostenible, etc.)—. Les institucions financeres internacionals no han canviat de perspectiva sobre això, ni han perdut poder. Fins i tot els objectius de desenvolupament sostenible inclouen un objectiu enfocat en el creixement —objectiu paradoxal si es considera que habitem un espai limitat—.

Avui dia, podem afirmar que el creixement econòmic és el principal impulsor tant de la destrucció ecològica com de la desigualtat social

Per a moltes comunitats rurals a Àsia, l'Àfrica i Amèrica Llatina, el desenvolupament avui és el lema que justifica el seu desplaçament, el seu desarrelament, la pèrdua no només dels seus mitjans de vida, sinó també la pèrdua de les seves relacions socials, de les relacions amb el seu entorn i les espirituals. En la seva experiència, el desenvolupament són megaprojectes de tot tipus que serveixen finalitats llunyanes, abstractes, i no els deixen res més que despulles, empobriment i violències.

La colonialitat de la cooperació al desenvolupament

La cooperació al desenvolupament és una dimensió del gran paradigma de desenvolupament. És una forma específica de relacions entre Nords i Suds geopolítics, filla d'aquella època. Els qüestionaments de fons al binomi desenvolupament/subdesenvolupament i a la visió del món que construeix es van formular en la dècada dels 1990. En la mateixa dècada en què va néixer el moviment de justícia ambiental, quan dones migrants o negres van començar a qüestionar als feminismes blancs i de classe mitjana o alta des d'un lloc d'enunciació diferent, i quan a Amèrica Llatina, Aníbal Quijano i el grup modernitat/colonialitat van formular les seves tesis sobre la persistència inquebrantada de la colonialitat del poder i del saber, més d'un segle després de la fi del colonialisme com a època històrica.

Com ho assenyala l'intel·lectual desprofessionalitzat mexicà Gustavo Esteva, el fet de classificar i etiquetar societats molt diverses, que tenien les seves pròpies maneres d'organitzar la producció de béns i els intercanvis, que tenien els seus propis horitzons culturals i de benestar, com a pobres i subdesenvolupades, aplicant la lent de l'economia capitalista com a únic paràmetre, va comportar per si mateix una considerable càrrega de violència epistèmica. L'eufemisme inventat posteriorment, "en vies de desenvolupament", no desarma per si mateix aquesta concepció binària i jerarquitzada del món. Diu Esteva: "El subdesenvolupament va començar el 20 de gener de 1949. Aquell dia, dos mil milions de persones es van tornar subdesenvolupades. En realitat, des d'aleshores van deixar de ser el

que eren, en tota la seva diversitat, i es van convertir en un mirall invertit de la realitat d'altres: un mirall que els menysprea i els envia al final de la cua, un mirall que redueix la definició de la seva identitat, la d'una majoria heterogènia i diversa, als termes d'una minoria petita i homogeneitzant" [2].

Descartar els sabers camperols i locals per prioritzar el saber expert, modern; aplicar "caixes d'eines" estandarditzades i considerades universals a tota mena de contextos sociohistòrics molt diversos, són alguns dels elements de com aquesta violència epistèmica es va materialitzar.

Durant dècades, vam menysprear els sabers camperols, indígenes, afrodescendents, de pescadors artesanals, de pobles que viuen del i amb el bosc en diferents parts del planeta. Com sabem avui, aquestes poblacions tenen el mèrit d'haver preservat el 80% de la biodiversitat amb què encara comptem [3]. Ens entossudim en anomenar pobres a aquests grups —només perquè en els seus modes de vida l'ingrés monetari no té centralitat—. O endarrerits, perquè no comparteixen els horitzons del productivisme, del progrés lineal infinit. Enarboren altres valors, com els equilibris amb l'entorn, o la qualitat de les relacions, no només amb els altres humans, sinó també amb les altres espècies, la naturalesa que veuen com a font de vida. Són ells que practiquen en moltes formes el *sumak kawsay*, la vida en plenitud, traduïda com a bon viure pels progressismes llatinoamericans. Cada grup a la seva manera, segons el seu context, segons la seva trajectòria històrica i les condicions biofísiques del lloc que habita.

Són aquests grups que, clàssicament, apareixen com els més pobres als censos poblacionals i així es transformen en blanc de la cooperació al desenvolupament. Un procés que, segons l'antropòleg econòmic Jason Hickel, des d'una anàlisi macro dels fluxos de diners, beneficia molt més als països donants que als països receptors d'aquesta "ajuda." Segons Hickel, "cada any dos bilions de dòlars van del Nord global cap al Sud, en ajuda al desenvolupament, crèdits i inversió estrangera. Però en realitat, cinc bilions de dòlars flueixen cada any en sentit invers, del Sud global cap al Nord. Això significa que el Nord global estaria apropiant-se un valor de tres bilions de dòlars anuals del Sud. Això és 24 vegades el pressupost de cooperació que el Sud rep. Constitueix una gegantina transferència de riquesa des dels països pobres cap als països rics".

El Nord global s'estaria apropiant d'un valor de tres bilions de dòlars anuals del Sud, 24 vegades el pressupost de cooperació que el Sud rep

Això ocorre, segons Hickel, gràcies a diversos mecanismes: primer, l'evasió fiscal i les transferències il·lícites de fons que inclouen a grans corporacions transnacionals, així com els pagaments d'interessos per deutes el valor dels quals ja va ser cancel·lat múltiples vegades. Segon, les regles del comerç internacional, dissenyades per beneficiar els països rics, permetent-los extreure recursos i mà d'obra de països del Sud a preus artificialment

baixos. Segons aquests càlculs, els països del Sud contribueixen amb la major part del treball i de la matèria primera a la producció global. Però alhora, el 60% més pobre de la població mundial rep només el 5% dels nous ingressos generats cada any pel creixement econòmic. La resta se'n va directament als qui ja són rics.

Amèrica Llatina: el rebost de materials del món

Hi ha una llarga història d'intercanvis desiguals entre Amèrica Llatina i les diferents regions del Nord. També en l'actualitat, Amèrica Llatina a nivell global és —juntament amb l'Àsia Central— la regió del món amb més exportacions netes de materials per habitant. Des de la dècada de 1970, l'extracció de materials a Amèrica Llatina s'ha multiplicat per quatre, un creixement molt superior a la mitjana global. El nivell extractiu recent realment ha assolit nivells sense precedents: és possible que en les últimes quatre dècades, s'hagin extret d'Amèrica Llatina més materials per a l'exportació que en tota la història prèvia de la regió. Alhora, la majoria de les economies llatinoamericanes importen a més preu del que exporten. Dit d'una altra forma, es descapitalitzen en termes materials, sense que això generi necessàriament retorns econòmics positius. Això reconfirma la tesi de l'intercanvi ecològicament i econòmicament desigual [4]. Òbviament, no existeix cooperació al desenvolupament que pugui revertir aquestes grans tendències.

Aquesta mirada crítica a la funcionalitat del concepte de desenvolupament per a les relacions internacionals injustes no significa que no hi hagi hagut, també, molts esforços de cooperació al desenvolupament prou valuosos, veritablement emancipadors per a les comunitats del Sud, en els que elles van poder ser protagonistes i no "beneficiaris". També la cooperació va ser i és un camp en disputa, en el que individus, grups i fins i tot institucions van apostar a canvis radicals i pràctiques diferents de les habituals. Tanmateix, la cooperació, fins i tot en el millor dels casos, només va arribar a ser una *curita* en una llarga història d'explotació i saqueig.

Al segle XXI necessitem un altre paradigma que guiï les relacions Nord-Sud

La tesi que voldria proposar aquí és que tant el paradigma de desenvolupament com la cooperació són molt propis del segle XX. Els desafiaments d'aquest segle XXI ens exigeixen establir relacions Nord-Sud d'un altre tipus, sobre una lògica radicalment diferent. Aquesta nova lògica s'assenta, primer, en el reconeixement que el sistema-món que hem construït històricament està ple de profundes injustícies, de colonialitat i racisme, que persisteixen fins a l'actualitat. I segon, parteix del fet que estem enfrontant cada vegada més problemes d'abast global que amenacen la humanitat en el seu conjunt, en el context d'una crisi multidimensional i civilitzadora: el canvi climàtic, la pèrdua de biodiversitat, la desigualtat extrema, són només algunes de les seves expressions. La pandèmia de COVID-19 ens ha demostrat dolorosament com de crucial és dissenyar solucions d'abast veritablement global en el cas de desafiaments globals, que no reforcen les asimetries estructurals preexistents, en lloc de respondre simplement sumant estratègies nacionals molt dispars i desiguals

entre si.

Aquesta nova lògica s'assenta en el reconeixement que el sistema-món que hem construït històricament està ple de profundes injustícies, de colonialitat i racisme

El nostre coneixement dels reptes que enfronten les societats humanes en l'actualitat és més detallat que mai. Podem modelar amb precisió l'esdevenir del clima mundial. Sabem que actualment, s'estan extingint almenys cent vegades més espècies de les que es podria esperar de forma natural. Especialment als tròpics d'Amèrica Llatina i el Carib, on, segons WWF, les poblacions de peixos, rèptils i amfibis, mamífers i aus van caure de mitjana un 94 per cent entre 1970 i 2016. Paradoxalment, en contrast amb aquest nivell de coneixement, ens resulta molt difícil desenvolupar respostes que sustentin la vida davant d'aquests problemes.

El creixement econòmic “verd” de la Unió Europea

Els actors hegemònics van reaccionar a l'escalfament global amb un canvi en el discurs: van col·locar la descarbonització en l'ordre del dia. El desembre de 2019, la Unió Europea va llançar el seu Pacte Verd, que pretén aconseguir emissions “*net zero*” de gasos d'efecte d'hivernacle per al 2050 i impulsar el creixement econòmic mitjançant l'actualització de la base tecnològica de les infraestructures i la producció cap a energies renovables [5]. El document aposta per un creixement econòmic “verd”, suposadament desvinculat de l'ús de recursos i de la pressió sobre els ecosistemes, que seria possible gràcies a la digitalització de gran part de l'economia (encara que tota digitalització requereix, evidentment, matèria primera i una quantitat d'energia considerable). Els Estats Units també volen reduir les emissions “netes” de CO2 de la seva economia a zero fins el 2050 i a la meitat fins el 2030. La Xina, per la seva part, pretén assolir el pic d'emissions abans del 2030 i la neutralitat del carboni el 2060.

En aquest escenari dominant de modernització ecològica, la Unió Europea aposta a aliances “verdes” amb països del Sud, per assegurar-se el flux de recursos necessaris per a la transformació de l'economia. Implícitament, aquestes estratègies assignen quatre rols a regions com Amèrica Llatina. Cada un d'ells conté una forta dimensió d'apropiació i imposició d'interessos aliens en els seus territoris:

- D'una banda, es veu Amèrica Llatina com a magatzem de matèries primeres per a la transició cap a altres fonts d'energia de les grans economies. El Banc Mundial preveu un increment del 500 % de la demanda mundial de liti entre 2018 i 2050. Amèrica Llatina posseeix més de la meitat de les reserves mundials de liti. També es troba a la subregió el 40 per cent de les reserves mundials de coure —igualment un metall molt preuat, per exemple, per construir vehicles elèctrics. S'anuncia així una nova onada

d'extractivisme, amb encara més conflictivitat social i devastació ambiental.

- D'altra banda, Amèrica Llatina és un dels llocs potencials per “neutralitzar” les emissions de CO2 que continuaran produint-se en les grans potències mitjançant projectes de compensació, a fi que aquestes assoleixin numèricament els seus objectius d’“emissions netes zero” (no confondre amb un final real de les emissions).
- Tercer, Amèrica Llatina serà una de les destinacions de la creixent exportació de rebutjos i residus de tot tipus cap al Sud, entre altres, residus electrònics i tòxics.
- Finalment, l'Amèrica Llatina és vista com un potencial mercat per vendre tecnologies d'energia “renovable”.

En tot cas, la perspectiva que domina és que regions com l'Amèrica Llatina estarien naturalment al servei de la transició energètica en els centres del sistema-món, sense que es discuteixin molt les conseqüències per a la regió —una reedició de la vella relació colonial—. Com a màxim, se li vendria una mica de tecnologia “neta” que s'instal·laria amb l'ajuda d'experts europeus. La possibilitat que les societats del subcontinent poguessin tenir un projecte propi de transició cap a un futur digne [6], centrat en si mateixes i les seves necessitats, i només després al mercat mundial, no aflora en els discursos dominants. Encara que per descomptat, no existeix cap perspectiva de sostenibilitat global si l'escenari al qual s'apunta és el d'algunes illes “verdes” privilegiades al Nord, amb aire net i cotxes elèctrics, mentre a les altres parts del món creixen les zones de sacrifici i devastació.

Un nou fonament per a les relacions Nord-Sud, basat en la justícia global

Per garantir les condicions de la seva supervivència i enfrontar amb èxit els desafiaments del segle XXI, les societats humanes han d'arribar a un nou fonament per a la seva coexistència en aquest planeta. Han de reduir, en termes absoluts, el seu metabolisme social, és a dir, el conjunt de fluxos de materials i d'energia entre la naturalesa i la societat. En lloc d'apostar a més i més creixement econòmic, han d'aprendre a centrar les seves formes d'organització econòmica i social al voltant de la cura i del sosteniment de la vida. Han de reescriure i democratitzar profundament les regles de les relacions entre el Nord i el Sud geopolítics, introduir criteris de justícia i equitat en les regles del comerç internacional i les regles del sistema financer. Han d'abolir tractats comercials asimètrics i regulacions que prioritzen la rendibilitat de corporacions transnacionals privades per sobre els drets i la vida dels pobles, com succeeix moltes vegades en els litigis al voltant de tractats bilaterals d'inversió. Han de desprivatitzar la propietat intel·lectual i el sistema de patents. Han de reescriure la història entre els eximperis colonials i les seves excolònies, d'un relat paternalista de suposada acció civilitzadora, ajuda i cooperació al desenvolupament, a un relat sincer de saqueig sistemàtic legitimat pel racisme, que es tradueix avui dia en un enorme deute acumulat amb les societats del Sud global. Deute ambiental, deute climàtic, deute colonial. Han de regionalitzar les economies, és a dir, sortir parcialment de l'estructura globalitzada que ens acorralla, i aquestes regions han de deixar de viure a compte d'altres regions llunyanes. La cooperació internacional del futur deixa enrere els imaginaris binaris de desenvolupament i subdesenvolupament, de progrés i de l'endarreriment. Reconeix el món com un plurivers, en la diversitat del qual rau la

possibilitat d'aprendre a restaurar els equilibris.

REFERÈNCIES

- 1 — Steffen, W. et al. (2015) The trajectory of the Anthropocene: The Great Acceleration. *The Anthropocene Review*. 2 (1): 81-98.
- 2 — Esteva, G. (1996) "Desarrollo" en Sachs, W. (ed.) *Diccionario del desarrollo. Una guía del conocimiento como poder*. Lima: PRATEC.
- 3 — Garnett, S., Burgess, N. (2018) A spatial overview of the global importance of Indigenous lands for conservation. *Nature Sustainability* 1(7): 369-374 [[Disponible en línia](#)].
- 4 — Infante Amate, J., Urrego Mesa, A. et al. (2020) "Las venas abiertas de América Latina en la era del Antropoceno: Un estudio biofísico del comercio exterior (1900-2016)". *Diálogos Revista Electrónica de Historia*, 21(2): 177-214.
- 5 — Comissió Europea (2019) Comunicació de la Comissió al Parlament Europeu, al Consell Europeu, al Consell, al Comitè Econòmic i Social Europeu i al Comitè de les Regions [[Disponible en línia](#)].
- 6 — Pacto Ecosocial del Sur i Institute for Policy Studies (2022) *Una transición justa para América Latina* [[Disponible en línia](#)].

Miriam Lang

Miriam Lang és una pensadora militant que col·labora des de fa molts anys en moviments socials internacionalistes, feministes, ecologistes i antiracistes i amb diverses xarxes globals de transformació sistèmica. A principis de segle decideix moure l'epicentre de la seva vida cap a Amèrica Llatina. És doctora en Sociologia i professora titular a l'Àrea d'Ambient i Sustentabilitat de la Universitat Andina Simón Bolívar (Equador). Combina perspectives decolonialistes i feministes amb economia i ecologia política. Col·labora amb el Grup de Treball Permanent Llatinoamericà d'Alternatives al Desenvolupament, que va cofundar l'any 2011. Va ser directora de l'oficina andina de la Fundació Rosa Luxemburg entre 2009 i 2015. També integra el Pacte Ecosocial del Sud, iniciativa regional llatinoamericana per l'horitzó postpandèmia engegada el juny de 2020.